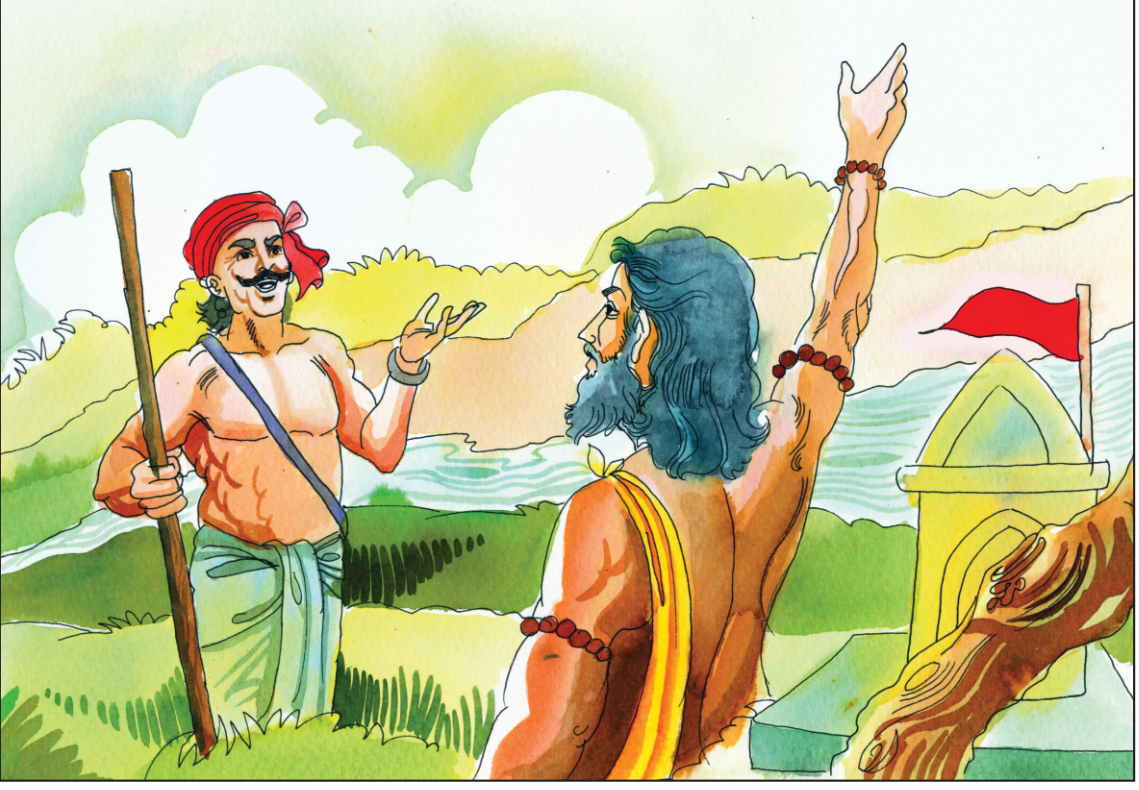

સૌથી મોટો કોણ ?

— નાનાભાઈ ભટ્ટ

પોલો ભરવાડ સાડા છ ફૂટ ઊંચો, મૂઠ્ઠો પણ ઠીક ઠીક વધારેલી એટલે કોઈ કાચોપોચો આદમી તો એને જોઈને જ ડરી જાય. ગામને ગોંદરે એક વાર સાધુઓની જમાત આવી ત્યારે ઢોર ચારીને પાછા ફરતાં પોલો ઘડીક ત્યાં ઊભો રહ્યો. સાધુ કથા કરતા હતા ત્યાં વાત વાતમાં બોલ્યા, “જે સૌથી મોટો છે, તેની ચાકરી કરે તેનો જન્મમરણનો ફેરો ટળે.”

પોલાના કાને આ શબ્દ પડ્યા અને હૈયાસોંસરા ઊતરી ગયા. એ તો ઘેર જઈને વિચારમાં પડી ગયો : સૌથી મોટો કોણ ? ભીખા પટેલ ? ના, ના. વસ્તા પટેલ ? ના, ના. ત્યારે કોણ ? મુખીપટેલ સૌથી મોટા. અમલદાર આવે ત્યારે સૌથી પહેલાં એમને બોલાવે, મારાં ઢોરાં ગણવાં હોય ત્યારે એ ગણે એટલાં સાચાં. મુખીપટેલ જ સૌથી મોટા છે. પોલો મુખીપટેલને ઘેર ગયો અને ડાંગ પર હાથ ટેકવી ઊભો.

“બાપા, મારે તમારી ચાકરી કરવી છે.” પોલાએ વાત મૂકી.

“મારી ચાકરી ? મારે ઘરે ચાકર પોસાય ?” પટેલ આત્મા બની ગયા.

“મારે તો પેટવડિયે રહેવું છે. મારો એક રોટલો તમને ભારે પડવા નહિ દઉં. તમે સૌથી મોટા, એટલે તમારી ચાકરી કરું તો જનમમરણનો ફેરો ટળે.” પોલાએ જણાવ્યું.

પોલો તો પટેલને ત્યાં રહ્યો. પોલો પટેલના કામમાં ન ગણે રાત કે ન ગણે ‘દિ. બારેય કલાક ને ત્રીસેય ઘડી ઊભો ને ઊભો.

એવામાં એક વાર પટેલે પોલાને કહ્યું, “પોલા, આજે અડધો મણ દૂધ લઈ આવજે.”

“દૂધ તો આ લાવ્યો સમજો. પણ તમારા મોઢા પર ગભરામણ કેમ દેખાય છે ?” પોલાએ પૂછ્યું.

“પોલિયા, એટલી ખબર નથી ? આજે થાણેદાર સા’બ આવવાના છે, એની આ બધી પંચાત છે.” પટેલે જણાવ્યું.

“થાણેદાર આવે છે એ તો ઠીક પણ એમાં પંચાત શી ? એ શું તમારાથી મોટા છે ?” પોલો બોલ્યો.

“અરે ઈ તો થાણેદાર સા’બ. એમની તો આપણા ટપ્પામાં ફે ફાટે. એ તો મનમાં આવે તો મને પાઈનો કરી નાખે.”

“એ તમારાથી પણ મોટા ?” પોલાએ ફરીથી પૂછ્યું.

“અરે મોટા શું, સાત વાર મોટા, સો વાર મોટા.” પટેલ બોલ્યા. એટલામાં તો થાણેદાર આવી પહોંચ્યા.

થાણેદાર ગામનું કામ તપાસી રવાના થતા હતા ત્યાં પોલો આગળ આવીને બોલ્યો : “થાણેદાર સા’બ, મારે તમારી ચાકરી કરવા રહેવું છે.”

અને પોલો થાણેદારને ત્યાં ચાકરીએ રહ્યો.

પણ ત્યાં પોલો ટકે શી રીતે ? એ તો જેમ મુખીને છોડીને થાણેદારને ત્યાં ગયો, એમ થાણેદારને છોડીને વહીવટદાર પાસે ગયો, એ જ રીતે વહીવટદારને છોડીને વસૂલાતી અધિકારીને ત્યાં રહ્યો, એમને છોડીને દીવાન સાહેબને બંગલે રહ્યો અને ખુદ દીવાનને પણ છોડીને મહારાજા પાસે ગયો.

પોલો મહારાજાનો ખાસ માનીતો થઈ પડ્યો. પોલા વિના રાજાને પણ ચેન ન પડે. મહારાજા શિકારે જાય ત્યારે પોલા વિના ડગલું ન દે. પોલો જાન આપીને પણ પોતાને સાચવશે એવી મહારાજાને ખાતરી.

એક વાર મહારાજા શિકારે ગયા. મહારાજા અને પોલો બંને એક એક ઘોડા ઉપર. શિકાર કરતાં બહુ છેટે નીકળી ગયા એટલે રાત જંગલમાં જ પડી ગઈ. મહારાજા પોલાના ખોળામાં માથું મૂકી સૂઈ ગયા. એવામાં મધરાતે ડાકલાંના અવાજો થવા લાગ્યા, એટલે મહારાજા જાગી ગયા અને ચારે તરફ જોવા લાગ્યા.

“પોલા, પેલું દૂર પિશાયો અને ડાકણનું ટોળું આવે છે. જો પેલો ભૈરવ એમને મોખરે ચાલે.” મહારાજા ગભરાતાં ગભરાતાં બોલ્યા.

“એ ભૈરવ આપનાથી પણ મોટો?” પોલાએ પૂછ્યું.

“સો વાર મોટો ! હું તો શું, પણ મારા બાપા અને દાદા પણ એનાથી બીએ.” મહારાજા બોલ્યા.

“જુઓ મહારાજા, મારે આજથી એ ભૈરવની ચાકરી કરવી છે. આપ બીઓ છો, તે આપને એ લોકો જરાય અડચણ ન કરે એટલું હું માગી લઈશ.”

આટલું બોલી, મહારાજાને બરાબર ઝાડની ઓથમાં ગોઠવી પોલો ભૈરવ પાસે પહોંચ્યો.

ભૈરવની આખી મંડળી ડાકણો અને ભૂતોથી ભરેલી હતી. આ બધાંયની વચ્ચે પોલો ઊભો રહ્યો અને ડાંગ આગળ ધરીને બોલ્યો, “ભૈરવદેવ ! તમે રાજા-મહારાજાઓથી પણ મોટા છો એટલે મારે તમારી ચાકરી કરવી છે. તમારી ચાકરી કરવાથી મારું કલ્યાણ થશે. મને તમારી ચાકરીમાં રાખો.”

પોલો ભૈરવ-મંડળીમાં દાખલ થયો અને ભૈરવના ભૂત-પિશાયોને પણ શરમાવે એવો મંડળીના નાયક જેવો બની ગયો.

એક વાર આ મંડળી રાતે જંગલમાં મારફાડ કરતી ફરતી હતી, એવામાં એકાએક ભૈરવ બોલી ઊઠ્યો, “સબૂર, આપણે સૌએ એક ધ્યાન રાખવાનું છે. પેલી દૂર એક નાની દેરી દેખાય છે તે જોઈ? એ દેરીથી સો સો પગલાંનું અંતર રાખીને ચાલજો. જો એ સો પગલાંની અંદર ચાલ્યા તો

બળીને ભસ્મ થઈ જશો.” આ પ્રમાણે બોલતાં-બોલતાં ભૈરવની આંખોમાં બીકના ચમકારા દેખાયા. એટલે પોલો આગળ આવ્યો, “મહારાજ, દેરીની પાસે એવું શું છે કે આપણને બાળી દે? તમે તો સૌથી મોટા છો.”

પોલાના શબ્દો સાંભળીને ભૈરવ બોલ્યો, “પોલા, પૃથ્વી ઉપર હું સૌથી મોટો ખરો, પણ...”

“પણ શું?”

“પણ આ એક દેરીવાળો મારાથીય મોટો છે. આ દુનિયામાં મને જો કોઈની બીક હોય તો આ દેરીવાળાની. માટે તું સંભાળીને ચાલજે.” ભૈરવે કહ્યું.

“જો એમ જ હોય તો ભૈરવદેવ, મને તમે છૂટો કરો. મારે એ દેરીવાળાની ચાકરી કરવી છે.”

આટલું બોલીને પોલો દેરી તરફ ચાલ્યો. તેણે દેરી ઉપર ડાંગ મૂકીને મૂર્તિને ભાવપૂર્વક નિહાળી. થોડી વાર પછી પોલો આમતેમ નજર ફેરવવા લાગ્યો. પણ કોઈ માણસને જોયું નહિ, એટલે મૂર્તિ પાસે બેઠો. કલાક, બે કલાક, ચાર કલાક, દસ કલાક... પણ દેરી પાસે કોઈ ફરક્યું નહિ.

ત્રીજે દિવસે સાંજે એક સાધુ દેરી પાસે આવ્યા એટલે પોલાએ પોતાની બધી વાત માંડીને સાધુને જણાવી અને છેવટે બોલ્યો, “હવે મારે આ દેરીવાળાની ચાકરી કરવી છે, પણ એ ક્યાંય દેખાતો નથી. મહારાજ! તમે મને આ દેરીવાળો દેખાડશો?”

“ભાઈ, દેરીવાળો જોવો હોય તો તારે માટે મને એક રસ્તો સૂઝે છે. આજથી થોડા દિવસો પછી આ દેરી પાસે મોટો મેળો ભરાશે. મેળામાં આસપાસનાં ગામોમાંથી હજારો લોકો આવે છે. એ દિવસોમાં વરસાદને લીધે આ નદી બે કાંઠામાં હોય છે. નદીમાં પાણી પણ એટલું બધું હોય છે કે સ્ત્રીઓ અને નાનાં બાળકોને નદી ઊતરતાં ભારે અડચણ થાય છે અને કોઈ કોઈ વાર તો ઘણાં નદીમાં તણાઈ જાય છે. આવતા મેળા વખતે જો તું આ લોકોને નદી પાર ઉતારે તો તને દેરીવાળો દેખાય પણ ખરો. આ સ્ત્રીઓ અને બાળકોની સેવા એ દેરીવાળાની સેવા છે.”

પોલાના હૈયામાં સાધુના શબ્દો ઊતરી ગયા ને એ મેળાની રાહ જોતો બેઠો.

પોલાએ નદીને કાંઠે એક ઝૂંપડી બાંધી. મેળા માટે માણસોની અવરજવર શરૂ થઈ. નદી તો

બે કાંઠે આવી હતી અને તાણ પણ એવું ભારે કે નબળું-પોચું માણસ તો ઊતરી જ ન શકે. પોલો એક પછી એક એમ સૌને ઉતારવા લાગ્યો. બે દિવસમાં તો પોલાએ હજાર-દોઢ હજાર માણસ ઉતાર્યું હશે. બીજે દિવસે સાંજે તો લગભગ બધું માણસ ઊતરી રહ્યું. પોલો વિસામો લેવા ઝૂંપડીએ આવ્યો અને ડાંગને અઢેલીને ઝોકું લેવા ગયો, ત્યાં ઝૂંપડીનું બારણું ખખડ્યું. આંખ ઉઘાડીને જુએ છે તો એક નાનું બાળક !

“મારે સામે કાંઠે જવું છે. મને ઉતારી દો ને.” બાળક બોલ્યું.

પોલો સડાક કરતો ઊભો થયો. હાથમાં ડાંગ લીધી, બાળકને ખભા પર લીધું ને નદી ઊતરવા લાગ્યો. હળવું ફૂલ બાળક પોલાને શા હિસાબમાં ?

“બાપ, મને બરાબર ઝાલી રાખજે. હમણાં માવતર ભેગું કરી દઉં છું.” પોલો બોલ્યો અને નદીમાં આગળ વધ્યો. પણ નદીમાં પૂર વધતું હતું. તાણ પણ એવું જ વધતું હતું અને હળવા ફૂલ બાળકમાં ચૌદ બ્રહ્માંડનો ભાર ભરાતો હતો. પોલાએ પાણીમાં પગને બરાબર ટેકવવા માંડ્યો પણ તાણ સામે ટક્યો નહિ. તેની ડાંગ નમવા લાગી અને પાણી પોલાના ગળા સમાં થયાં. ખભા પરનો ભાર તો વધ્યે જ જતો હતો.

છતાંય પડતાં-આખડતાં પોલો આખરે સામે કાંઠે પહોંચ્યો અને બાળકને ખભા પરથી હેઠે ઉતારે છે ત્યાં... દેરીવાળી મૂર્તિ હાડ-ચામ ધારણ કરીને સન્મુખ ખડી છે !

“પોલા, માનવની સેવા એ જ મારી સેવા છે !”

પોલો બે હાથ જોડી ઊભો રહ્યો.

મારા પેરિસને પ્રેમ કરું છું

ડૉ. અન્સારી ભારતથી ફ્રાંસ ગયા હતા. એક દિવસ તેઓ પેરિસના એક માર્ગ પર ટહેલતા જઈ રહ્યા હતા. તેમણે ખિસ્સામાં હાથ નાંખ્યો, તો હાથમાં એક કાગળ આવી ગયો, જોયું તો કાગળ કોઈ કામનો નહોતો. ડૉ. અન્સારી કાગળનો ડૂચો વાળીને ત્યાં માર્ગ પર જ ફેંકીને આગળ વધી ગયા.

ત્યારે જ પાછળથી એક કાર આવીને ઊભી રહી. તેમાંથી એક વ્યક્તિ બહાર આવી. તેણે ડૂચો વાળેલો કાગળ માર્ગના કિનારે આવેલી કચરાપેટીમાં નાખી દીધો. તે વ્યક્તિએ ડૉ. અન્સારીના ખભે હાથ મૂકીને કહ્યું - “હું મારા પેરિસને પ્રેમ કરું છું, તેને સ્વચ્છ રાખવા ઈચ્છું છું.”